

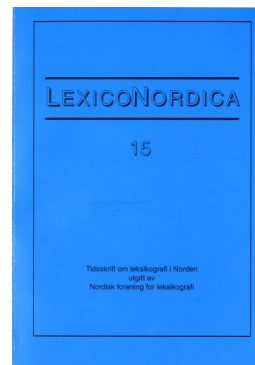
LexicoNordica

Titel: Leksikografi i videnskabsteoretisk perspektiv: sand, falsk eller irrelevant

Forfatter: Carsten Bergenholtz, Henning Bergenholtz og Sven Tarp

Kilde: LexicoNordica 15, 2008, s. 155-168

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive>

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Carsten Bergenholtz, Henning Bergenholtz & Sven Tarp

Leksikografi i videnskabsteoretisk perspektiv: sand, falsk eller irrelevant

Until now, researchers from specific disciplines too often have taken their examples from natural sciences. In humanities and social disciplines, there are several contributions trying to approach these disciplines in a similar way, quite often beginning with references to Popper. But even more often, the contributions are based on Kuhn and Toulmin. As far as we know, the discussion has not yet focused on lexicography. This contribution is a first attempt to adapt the theory of science to lexicography.¹

1. Leksikografi som videnskab og teori

Hvad er en teori?

Lige siden det oldgræske *theoria* har udtrykket *teori* været et kerneelement i videnskabeligt arbejde. Carnap (1928), Toulmin (1953), Hempel (1965), Popper (1968), Kuhn (1971), Lakatos (1976) med mange flere har bidraget til den teoretiske diskussion om, hvad en teori egentlig er. Ser vi på den faktiske anvendelse af begrebet i moderne sprogbrug, afsløres et kontinuum fra en løs ikke-videnskabelig brug i den ene ende til det klassiske naturvidenskabelige ideal i den anden ende (Weick 1995). Den ikke-videnskabelige brug kommer f.eks. til udtryk i vendinger som: ”jeg har en teori om, at x har en affære med y”, en vending, der er almindelig brugt i både dansk og engelsk udgave. Et sted inde imellem disse yderpunkter finder vi f.eks. ledelsesteorier om kriterier for danske små og mellemstore virksomheders succesmuligheder i forbindelse med internationalisering inden for en given branche.

Kontinuummet kan naturligtvis opdeles i mange undersektioner, men for overskuelighedens og nærværende formåls skyld giver det mening at

---

¹ Vi vover at holde fast ved denne udtalelse og mener hermed, at der ikke findes egentlige bidrag til metaleksikografien i et videnskabsteoretisk perspektiv. Forfatterne er bevidste om, at Frawley i 1981 udgav artiklen ”Lexicography and the Philosophy of Science”. Denne artikel tager dog ikke udgangspunkt i den videnskabsteoretiske litteratur, men har til hensigt at bidrage til videnskabsteorien med indtil da ikke diskuterede eksempler. Frawley (1981) er således ikke relevant i forhold til at belyse leksikografien i et videnskabsteoretisk perspektiv.

arbejde med tre kategorier: Ikke-videnskabelig, socialvidenskabelig (evt. inkl. humanistiske videnskaber) og naturvidenskabelig. Siden det 19. århundrede har der været en fortløbende diskussion om sociale videnskabers status, og hvorvidt enhver form for videnskab bør følge et naturvidenskabeligt ideal, eller om der kan gives andre kriterier for, hvad en teori er. Det naturvidenskabelige ideal har selvsagt været fristende, idet det er et udtryk for udtømmende, modsigelsesfrie lovmæssigheder, der kan verificeres eller falsificeres. Idealet hviler således på en forestilling om entydige, kontekstuaafhængige og kumulative teorier. Dog er det ikke entydigt, hvorvidt naturvidenskaberne selv kan leve op til disse strenge krav. Det skyldes først og fremmest nogle grundlæggende epistemologiske problemstillinger, som Flyvbjerg (2001) udføreligt gør rede for. Et andet mere lettilgængeligt eksempel er udtrykket "superstrengteori". Udtrykket anvendes af naturvidenskabsfolk, men "teorien" lever ikke op til ovennævnte naturvidenskabelige krav, idet den hverken kan verificeres eller falsificeres og indtil videre ikke er blevet empirisk funderet.

Hvilket ideal naturvidenskaberne bør følge, er dog ikke omdrejningspunktet. I nærværende artikel er spørgsmålet, hvorvidt det er muligt at tale om en leksikografisk teori i videnskabelig forstand. Og hvor i kontinuummet denne teoriopfattelse så evt. skulle placeres? Ud fra et klassisk naturvidenskabeligt og positivistisk ideal er svaret, at idet en leksikografisk teori ikke kan leve op til de naturvidenskabelige standarder om at være udtømmende, modsigelsesfri, kontekstuaafhængig, forudsigende og kumulativ, er der ikke tale om en teori i videnskabelig forstand. Men en undersøgelse af praksis viser, at udtrykket 'teori' bruges flittigt i ledelses- og organisationsteorien, og et af de største tidsskrifter har oven i købet haft et special issue, der diskuterede, hvad managementteori er og kan være (Special forum on theory building 1989). Derudover taler en lang række centrale forskere (f.eks. Bourdieu 1977, Taylor 1983, Toulmin 1990, Yin 1994 med mange flere) om "teorier" i forbindelse med sociale aktiviteter. At følge et stift positivistisk ideal er altså som minimum problematisk, idet en lang række fakulteter og videnskabelige retninger udelukkes fra teori-universet. Dermed hævdes naturligvis ikke, at alle traditioner nødvendigvis er valide, men det er i alle tilfælde temmelig revisionistisk at afvise en lang række fakulteters traditioner.

Social teori som praksis

Leksikografi handler om de sociale aktiviteter, der er forbundet med at udarbejde og bruge et leksikografisk opslagsværk. Et eksempel på en typisk naturvidenskabelig teori kunne f.eks. være, hvordan lys reflekteres af vand. Teorien kan forudsige, hvordan lyset brydes. At Snel udarbejdede denne teori i 1621 (Toulmin 1953), havde ikke nogen indflydelse på, hvordan lys efter 1621 opfører sig under givne omstændigheder. Genstandsfeltet er, i princippet, fuldstændig uforandret, og lys fortsætter med at blive reflekteret på samme måde under de givne omstændigheder. Naturvidenskaben kan selvsagt transformere praksis og den teknologiske udvikling ved at give en bedre forståelse af lysets brydning, men de fysiske genstande er ikke bevidste om den fokus, som videnskabsfolk udsætter genstandene for. Sociale videnskaber har en helt anden type genstandsfelt, idet mennesker som subjekter er bevidste om deres egen selvfortolkende praksis, og den mere eller mindre teoretiske forståelse, der er knyttet hertil (Bourdieu 1977, Taylor 1983). Teoridannelsen i de sociale videnskaber er således ikke rettet mod et uafhængigt objekt, men har indflydelse på selvsamme objekt. Hvis vi antager, at en leksikograf på nyskabende vis er i stand til at beskrive og forudsige en bestemt type brugeres anvendelse af et opslagsværk, kan denne forudsigelse ændre brugernes selvopfattelse og dermed også adfærd. Her skal det pointeres, at argumentet ikke blot er baseret på, at et menneske er påvirkeligt i en psykologisk forstand, men på det faktum, at den menneskelige selvfortolkende adfærd udgør selve genstandsfeltet. Ydermere er det ikke et spørgsmål om at antage dag-til-dag-ændringer, men teorier udvikles jo heller ikke fra dag til dag. Dvs. den leksikografiske praksis' ændringer set over flere år eller et årti er særdeles relevant i forhold til vurderingen af praksissens stabilitet. Og hvis praksissen ikke er stabil, kan den sociale videnskab om praksissen heller ikke være stabil (Flyvbjerg 2001). Ovenstående beskrivelse mere end antyder, at egenskaberne 'udtømmende' og 'modsigelsesfri' er problematiske i denne sammenhæng. Skal vi så bare afvise lange forskningstraditioner og forbyde den faktiske anvendelse af udtrykket teori?

Kriterier for en teori

Indtil videre har vi primært forsøgt at afgrænse de sociale videnskaber fra det naturvidenskabelige ideal. En anden relateret problemstilling angående brugen af udtrykket *teori* angår distinktionen mellem proces og

teori. Weick (1995) peger på, at udviklingen af en teori er en længerevarende proces, og spørgsmålet er, hvornår en forsker kan hævde, at han ikke blot har teoretiseret, men fremlagt en egentlig teori. Weick (1995:386) henviser til Runkel/Runkel (1984:130): "We plead only that they [social scientists] do not save theory to label their ultimate triumph, but use it as well to label their interim struggles". Hensigten er altså at undgå en uopnåelig standard, men anvende mere realistiske kriterier. Weicks argumentation kan i princippet appliceres inden for naturvidenskaben, mens ovenstående afsnits pointer om de sociale videnskabers dynamiske genstandsfelt forstærker argumentationen. Dynamikken gør det endnu mere problematisk at vurdere, hvornår en teori er færdigudviklet i en "udtømmende og modsigelsesfri" forstand.

Selv om idealet ikke bør være det samme som inden for naturvidenskaberne, betyder det jo ikke, at der ikke foreligger standarder overhovedet. Alt er ikke tilladt, og derfor må en eller anden form for kriterier kunne præsenteres. Følgende er ikke en elegant opsummering af alle teoretikere i feltet men forfatterens bud på en række minimumskrav, som en leksikografisk teori bør kunne opfylde.

En teori bør

- 1) involvere klare og konsistente begreber
- 2) beskrive genstandsfeltet vha. klare principper
- 3) forklare en sammenhæng mellem a og b via c
- 4) kunne afvises via empiri

De første to punkter er svære at argumentere imod. En af videnskaberens dyder er at være klar og konsistent, og ingen teoretisering kan foregå uden at have et identificeret genstandsfelt at arbejde ud fra. Det skal dog præciseres, at punkt 2 i ovenstående minimumskrav ikke blot skal anses som værende rent deskriptiv. Enhver beskrivelse og enhver kategorisering udvælger i en vis forstand sit genstandsfelt, og derfor giver det ikke mening at tale om en "ren beskrivelse", selv om en fænomenologisk tilgang naturligvis kan udgøre en delmængde af teoridannelsen. Hvis de første to punkter er opfyldt, har vi at gøre med en systematiseret videnskabsmængde, som kan anses for at være videnskab (jf. det latinske *scientia*, som er det etymologiske udgangspunkt for det engelske ord *science*).

Punkt 3 og 4 i ovenstående minimumskrav hænger sammen i den forstand, at den givne forklaring bør kunne afvises (refute). I naturvidenskabelige sammenhænge tales der ofte om falsifikation, jf. Popper. Her er der dog tale om lovmæssigheder, som et enkelt eksperiment eller

en enkelt event kan falsificere. Sociale videnskaber arbejder normalt ikke med lovmæssigheder i samme kontekstafhængige forstand, og derfor kan udtrykket falsifikation medføre misvisende associationer. Udtrykket *afvise* har til hensigt at implicere, at teorien ikke bare bør kunne være forkert, men også eksplicit eller implicit bør anvise, hvorledes teorien kunne vise sig at være forkert. Her hentydes ikke blot til en sammenhæng med verden, som forskeren rent deduktivt har ræsonneret sig frem til, men en empirisk fundering af teorien, som samtidig åbner op for, at teorien kan afvises af selvsamme eller nyere empiri.

Ovenstående kriterier har først og fremmest substans i kraft af de elementer, der ikke er inkluderet. Udtryk som *forklaring* og *afvise* er problematiske at specificere for detaljeret, idet kvalitative analyser inden for den leksikografiske verden kan spænde vidt. Vigtigst er det at pointere og argumentere for, at en leksikografisk teori ikke nødvendigvis skal være udtømmende, modsigelsesfri, kumulativ i en lineær forstand og kontekstafhængig. De sociale videnskabers genstandsfelts dynamiske natur er den primære faktor, idet det ikke er hensigtsmæssigt at opstille standarder, som genstandsfeltet pr. definition ikke kan efterleve. For det naturvidenskabelige ideal kan kriterierne se løse og tilfældige ud, men i ledelses- og organisationslitteraturen er de mindre overraskende.

En leksikografisk teori

Ovenstående redegørelse har taget udgangspunkt i generelle overvejelser om sociale videnskaber. Som nævnt forsøger leksikografi at teoretisere over sociale aktiviteter og anses af forfatterne for at være en social videnskab. Kriterierne hævdes således også at være gældende for en leksikografisk teori. Leksikografi er en videnskab med eget afgrænset genstandsfelt: produktionen og brugen af leksikografiske værker samt de leksikografiske behov (punkt 2 i ovenstående minimumskrav). Leksikografi anvender en række klart definerede koncepter, kategorier og metodologiske overvejelser (punkt 1 i ovenstående minimumskrav). Samtidig indebærer videnskaben anvisninger på hensigtsmæssige og mulige anvendelser af et leksikografisk værk, dvs. hvordan en bruger mest hensigtsmæssigt kan få dækket sine egentlige leksikografiske behov (punkt 3 i ovenstående minimumskrav). Det primære punkt er også det mest uafklarede i den leksikografiske tradition (punkt 4 i ovenstående minimumskrav) og angår sammenhængen med praksis, dvs. hvordan kan en

leksikografisk teori 'afvises' ved hjælp af undersøgelser, der er funderet i den empiriske virkelighed?

2. Empirisk fundering

I forlængelse af forrige kapitel kan man ved en leksikografisk teori i overordnet forstand forstå

en systematisk ordnet mængde udsagn om ordbøger og andre leksikografiske værker og deres relation til bestemte typer samfundsmæssige behov.

Den hidtidige teoretiske litteratur om leksikografi viser imidlertid, at det i denne forbindelse er nødvendigt at skelne mellem teorier med forskellig status.

Den første skelnen går mellem **generelle teorier**, som indeholder generelle, sammenfattende udsagn om leksikografien som sådan, og **specifikke teorier**, som indeholder udsagn om dens delområder. Der findes flere forsøg på at formulere generelle teorier. Det gælder f.eks. Scerba (1940), der er et udkast til en sådan teori, Wiegands generelle leksikografiske teori (Wiegand 1987, 1998) og den leksikografiske funktionsteori (Bergenholtz/Tarp 2002, 2003 og Tarp 2006). Ved siden heraf finder der også en række specifikke teorier, som går på delområder af leksikografien, f.eks. om proskription i ordbøger (Bergenholtz 2001). Modstillingen mellem generelle og specifikke teorier er ikke absolut, men relativ, idet der findes "mellemliggende" teorier med den særlige karakter, at de er specifikke i forhold til en generel teori og generelle i forhold til specifikke teorier. "Aktiv-passiv-teorien" (Kromann et al. 1984), der er et forsøg på en teori om bilingvale ordbøger, er en sådan teori.

Den anden skelnen, som det har vist sig nødvendigt at indføre, går mellem **integrerede teorier** og **ikke-integrerede teorier**, dvs. specifikke teorier, der er integreret i en generel leksikografisk teori, og specifikke teorier, som ikke er integreret i en sådan teori. Hvis en specifik teori er integreret i en mere generel teori, udgør den en **delteori**, som er med til at berige den generelle teori. Hvis en specifik teori derimod ikke er integreret i en generel leksikografisk teori, er der risiko for, at den kan udvikle sig skævt i forhold til den generelle teori, hvad der kan føre til en dårlig leksikografisk praksis og samtidig hæmme udviklingen af den generelle teori. Eksempler på sådanne ikke-integrerede specifikke teorier er de "spontane" teorier, der kan opstå i direkte forbindelse med det

praktiske ordbogsarbejde, samt teorier, som har deres rod i andre videnskaber, typisk lingvistikken, hvorfra lingvistiske begreber, teorier og metoder hyppigt overføres ukritisk til leksikografien.

Den tredje skelnen går mellem **kontemplative teorier** og **transformativt teorier**, dvs. teorier, hvis forhold til praksis er karakteriseret ved at være henholdsvis iagttagende og forandrende. Det har vist sig nødvendigt at foretage denne skelnen mellem forskellige typer teorier, fordi der findes leksikografiske teorier, som hovedsagelig eller udelukkende er kontemplative og derfor sjældent eller aldrig kommer til at stå deres prøve i praksis. Et eksempel på en hovedsagelig kontemplativ teori er Wiegands generelle leksikografiske teori, mens funktionsteorien omvendt er et eksempel på en teori, der ud over iagttagelse af eksisterende ordbogspraksis stræber efter at omforme og forbedre denne praksis.

Leksikografisk teori kan i det hele taget kun forstås i sin modstilling til praksis. Imidlertid er denne relation mellem teori og praksis yderst kompliceret, fordi det leksikografiske praksisbegreb ud over konception, planlægning, produktion, opbygning og brug af ordbøger og andre leksikografiske værker også omfatter den ekstra- eller præ-leksikografiske sociale praksis, hvor de leksikografisk relevante behov opstår. Derfor er spørgsmålet om den empiriske fundering af leksikografisk teori tilsvarende kompliceret, idet den empiriske basis i bred forstand må omfatte disse behov, den leksikografiske konceptions-, planlægnings- og produktionsfase, de eksisterende leksikografiske værker samt brugen af dem. Og dertil kommer, at leksikografien har et kraftigt interdisciplinært islæt, idet produktionen af leksikografiske værker ud over leksikografisk viden i almindelighed også kræver almindelig sproglig kunnen af et eller flere sprog, viden om andre discipliner såsom lingvistik, geografi, jura, økonomi, molekylærbiologi osv. I forbindelse med de specifikke ordbogsprojekter og typer af leksikografiske værker kræves der derfor en yderligere empirisk basis, hvorfra leksikograferne kan udvælge de relevante data fra disse og andre discipliner.

Når der tales om empirisk fundering af leksikografisk teori, er det vigtigt at skelne mellem generelle og specifikke leksikografiske teorier. Ved sidstnævnte type teorier kan det empiriske grundlag bestå af en delmængde af den nævnte empiriske basis i bred forstand, ligesom det kan være relevant at inddrage empiri fra andre af de nævnte discipliner. Generelle leksikografiske teorier må derimod knytte an til hele det empiriske grundlag i bred forstand, mens de i sagens natur ikke kan tage hensyn til de tusinder af discipliner, som er relevante for specifikke ordbogsprojekter. Det empiriske grundlag for en generel leksikografisk teori som funktionsteorien omfatter med andre ord:

1. de leksikografisk relevante behov i samfundet;
2. det leksikografiske arbejde (konception, planlægning og produktion af leksikografiske værktøjer);
3. de eksisterende leksikografiske værker (deres indhold, opbygning og tilgængelighed);
4. brugen af leksikografiske værker (herunder resultatet af denne brug).

Hypotetisk er der intet til hinder for, at den leksikografiske funktionsteori funderes direkte empirisk på dette grundlag. Begynder man bagfra, så findes der allerede en lang række undersøgelser af brugen af leksikografiske værker. Selv om disse undersøgelser ikke er problemløse (se Tarp 2008), er det fuldt ud muligt at gå videre ad denne vej, især hvis man inddrager de nyeste teknologiske muligheder (se Almind 2008). Med hensyn til eksisterende leksikografiske værker er titusinder af trykte og elektroniske værker umiddelbart tilgængelige som empirisk grundlag for leksikografiske overvejelser og teoridannelse, ligesom der allerede findes en omfattende litteratur i denne henseende i form af anmeldelser og anden form for ordbogskritik. Det vil i den forstand være forholdsvis overskueligt at gennemføre tests, kvalitative interviews og eksperimenter for at afgøre, om ordbøger konciperet med hjælp fra den ene eller anden leksikografiske teori er mere eller mindre egnede til at opfylde de forudsete behov for en forudset brugergruppe i en forudset situation. Derimod er der ingen kendt litteratur, der direkte berører fordele eller ulemper ved den ene eller anden teori i forbindelse med det leksikografiske arbejde (punkt 2 i det empiriske grundlag for en generel leksikografisk teori), men også her ville det være overskueligt at bruge tests, kvalitative interviews og eksperimenter til at afgøre, om en bestemt teori hurtigere og med brug af færre finansielle og menneskelige resurser kan føre til det samme eller et bedre resultat end projekter, der er vejledt af en anden teori.

Der er mellem de leksikografiske behov, som potentielle brugere virkelig har, og de behov, som disse brugere selv mener at have, og som evt. udtrykker sig i form af ordbogsopslag, en række filtre. For det første er leksikografiske behov ikke naturlige behov, der er forbundet med menneskets biologi, men historisk-kulturelle behov, som er under stadig udvikling og forandring. For det andet vil alle potentielle ordbogsbrugere ikke nødvendigvis selv opdage og erkende alle deres leksikografisk relevante behov, hvorfor der kan eksistere en række ikke-erkendte behov. For det tredje er det nødvendigt at skelne mellem ægte behov og behov, som er kunstigt fremkaldt, f.eks. ved hjælp af reklame. Derfor kan en empirisk fundering af en generel leksikografisk teori som funktionsteorien kun ske ud fra data om ægte, historisk-kulturelle leksikogra-

fisk relevante behov, uanset om disse er erkendt eller ej af de potentielle brugere. Dette indebærer, at fokus må flyttes fra undersøgelse af ordbogsbrug til undersøgelse af de behov, som opstår i den præ- eller ekstra-leksikografiske fase, som alle mennesker befinder sig i dag ud og dag ind, år ud og år ind (se Tarp 2008).

Det er ikke realistisk, at der vil blive foretaget store kvantitative undersøgelser med henblik på at fremskaffe empiriske data om leksikografisk relevante behov og på denne måde direkte og på en statistisk acceptabel måde fundere funktionsteorien eller en hvilken som helst anden leksikografisk teori. Dette skyldes blandt andet, at genstandsområdet er så umådeligt stort og under stadig udvikling, eftersom leksikografiske behov per definition er kulturbestemte behov, der til stadighed forandrer sig. Naturligvis kan og bør man foretage undersøgelser af delområder, men hvis man ville foretage de nødvendige undersøgelser, ville det kræve så store finansielle midler, at det er tvivlsomt, om nogen vil bevilge dem, eftersom de med fordel kunne bruges til langt mere nyttige formål, f.eks. produktion af nye leksikografiske værker.

På denne måde er en empirisk fundering af en generel leksikografisk teori som funktionsteorien, der tager udgangspunkt i ekstra-leksikografiske behov, og dermed en evt. afvisning af denne teori, fuldt ud mulig. Dette vil selvsagt kræve betydelige resurser, hvorfor man i stedet for direkte empirisk fundering kan tale om **indirekte empirisk fundering**, sådan som det også er tilfældet inden for andre dele af de sociale videnskaber. Ved denne tilgang kombineres direkte empiri om leksikografiske behov – i det omfang den kan fremskaffes – med indirekte empiri, som er fremskaffet gennem undersøgelser af ordbøger og deres brug – vel vidende, at der mellem de oprindelige behov og deres afspejling i form af ordbogskonsultation er en række grovfiltre, som slører billedet. Dertil kommer alment accepteret viden, som man ikke behøver argumentere for, samt ”empiri”, som er fremskaffet på anden måde, f.eks. ved deduktion ud fra en række grundpostulater, som er resultatet af en iagttagelse af eksisterende praksis i ordbøger. I den forstand bygger den leksikografiske funktionsteori på en række grundpostulater, hvoraf de vigtigste er:

1. leksikografiske behov opstår altid ekstra-leksikografisk, dvs. uafhængigt af eksisterende leksikografiske værker;
2. leksikografiske behov er altid behov for informationer;
3. leksikografiske behov er altid punktuelle behov, som kan løses gennem opslag og konsultation og ikke gennemlæsning af hele værker;
4. leksikografiske behov er forskellige i forskellige typer situationer;
5. leksikografiske behov er forskellige for forskellige typer potentielle brugere;

6. leksikografiske værker er brugsgenstande, hvis genuine formål er at tilfredsstille de typer af punktuelle informationsbehov, som bestemte typer potentielle brugere har i bestemte typer ekstra-leksikografiske situationer, ved hjælp af leksikografisk selekterede og bearbejdede data, som er gjort hurtigt og nemt tilgængelige gennem strukturer og henvisninger i trykte værker og via søgemaskiner og links i elektroniske værker.

Inspireret af en undersøgelse af foreliggende ordbøger og andre opslagsværker kan man ud fra disse grundpostulater udlede minimum tre grundlæggende typer af ekstra-leksikografiske situationer, hvor der kan opstå leksikografisk relevante informationsbehov: *kognitive situationer*, hvor den potentielle bruger har behov for ny viden om et eller andet emne; *kommunikative situationer*, hvor den potentielle bruger har behov for at løse problemer i forbindelse med en igangværende eller fremtidig kommunikation; og *operative situationer*, hvor den potentielle bruger har behov for råd og anvisninger til at udføre en fysisk eller mental handling (Tarp 2007). Ud fra kendskab til kommunikationsvidenskab kan man efterfølgende udlede, at de kommunikative situationer kan opdeles i produktion, reception, oversættelse, revision og retning af tekster. Ud fra kendskab til lingvistik kan man endvidere udlede, hvilke konkrete behov og tilsvarende leksikografiske data der er relevante for forskellige typer potentielle brugere i forbindelse med for eksempel produktion på et givet sprog. På lignende vis kan man med kendskab til oversættelsesteori udlede de relevante behov og data i forbindelse med oversættelse, osv.

Det er klart, at de hermed opnåede resultater efterfølgende må henholdes til praksis, hvorefter de kan udvikles yderligere. I den forstand er der tale om en kompleks kombination af deduktion og induktion, hvor ny empirisk viden hele tiden kan springe ind fra sidelinjen og stille krav om ændring eller videreudvikling af de teoretiske konklusioner.

På den måde har man en generel leksikografisk teori, funktionsteorien, som er knyttet sammen med en række specifikke teorier, hvoraf nogle er direkte empirisk funderede. Sidstnævnte teorier kan følgelig verificeres eller falsificeres empirisk, hvad der dog ikke vælter den generelle teori, men alene beriger den. Omvendt er den generelle teori i sin nuværende form først og fremmest indirekte empirisk funderet.

3. Slutbemærkninger til videnskabsteori og leksikografi

I LexicoNordica blev denne metaleksikografiske diskussion påbegyndt med argumenter, som udelukkende bygger på Popper eller tilsvarende teorier:

Men når Tarp søger at videnskabeliggøre sin ordbogspolitiske lære ved at kalde den en ”teori”, går det galt. For at en tilgang til et givet fænomen (med de dertil hørende empiriske data) kan kaldes en ”teori”, skal i det mindste ifølge vores videnskabelige opdragelse nemlig følgende to betingelser være opfyldt:

1. Teorien skal udtømmende og modsigelsesfrit kunne forklare sammenhængen og de eventuelle lovmæssigheder i de fundne data, og den skal som en konsistent virkelighedsbeskrivelse kunne forklare og evt. forudsige nye data; den skal altså kunne anvendes uden for den praksis der i første omgang affødte den.
2. Teorien skal kunne efterprøves af andre og derfor
  - a) anvende veldefinerede begreber og operationelle metoder samt
  - b) kunne helt eller delvis falsificeres eller verificeres i praksis – det sidste kan ifølge Popper principielt ikke lade sig gøre.

Problemet med Tarps funktionsteori ligger i, at den – i kraft af sin foreskrivende natur – ikke kan falsificeres. (Farø/Gottlieb 2007:194.)

I denne artikel har vi forsøgt at redegøre for leksikografi set ud fra et socialvidenskabeligt videnskabsteoretisk udgangspunkt. Vi har påvist, at de sociale videnskabers genstandsfelt er væsensforskelligt fra naturvidenskabernes genstandsfelt. Derfor er det uhensigtsmæssigt, hvis ikke direkte irrelevant at tage udgangspunkt i et naturvidenskabeligt ideal. Et sådant tages af Farø/Gottlieb, idet de udelukkende henviser til Popper. I stedet bygger vi på de efter vor mening mere relevante videnskabsteoretikere som Toulmin og Kuhn. Vi har i artiklen argumenteret for, at udtryk som *udtømmende*, *modsigelsesfri* og *lovmæssighed* er uhensigtsmæssige i leksikografisk sammenhæng. Det betyder ikke, at enhver leksikografisk teori er lige så god som enhver anden, men at der kan opstilles principielle kriterier for en god hhv. en dårlig teori. Vi anerkender, at der skal være en identificerbar sammenhæng mellem teori, anvendelse af denne teori under udarbejdelser af konkrete ordbøger og dækning af det eller de behov, som en bestemt type ordbogsbrugere har i en bestemt situationstype. Man kan verificere hhv. falsificere, om en bestemt angivelse i en ordbog er korrekt eller ej. Man kan også falsificere en kvantitativ undersøgelse, hvis senere studier kan påvise, at den oprindelige sampling ikke var dækkende i forhold til den undersøgte population. Men vores primære pointe har været, at det ikke i alle henseender er hensigtsmæssigt at tale om verifikation og falsifikation i lek-

sikografisk sammenhæng. I det genstandsfelt, vi her taler om, nemlig leksikografien, er det mere rammende at tale om at afvise en bestemt teori.

I denne sammenhæng nævner Gottlieb/Farø (2007), at funktionslæren skulle have en foreskrivende natur. Hvad det betyder, er ikke helt klart. Hvis en forsker i sin beskrivelse og teoretisering skelner mellem faktiske og perciperede behov, er det ikke nødvendigvis et forsøg på at foreskrive en anden adfærd. Antropologen Malinowski havde en opfattelse af, at kulturelle behov kunne reduceres til biologiske behov (Malinowski 1944). Mennesker kunne være aldeles uenige i den tese, men det betyder ikke, at Malinowski forsøgte at foreskrive en anden adfærd. Det er blot et eksempel på en teori, der hævder at kunne sige noget om faktiske underliggende behov, som er anderledes end de perciperede. Det er således muligt at tale om faktiske versus perciperede behov uden at være foreskrivende i en Feuerbachsk forstand: "Die Philosophen haben die Welt nur verschieden interpretiert; es kommt aber darauf an, sie zu verändern." (Marx 1886:535). Som tidligere nævnt kan en leksikografs påståede identificering af andre faktiske behov ændre brugeres adfærd, men enhver identifikation af noget som værende noget (og ikke noget andet) kan ændre verden.

Litteratur

- Almind, Richard 2008: Søgemønstre i logfiler. I: *LexicoNordica* 15, 33–55.
- Bergenholtz, Henning 2001: Proskription, oder: So kann man dem Wörterbuchbenutzer bei Textproduktionsschwierigkeiten am ehesten helfen. I: Andrea Lehr, Matthias Kammerer, Klaus-Peter Konderdin, Angelika Storrer, Caja Thimm og Werner Wolski (Hrsg.) *Sprache im Alltag. Beiträge zu neuen Perspektiven in der Linguistik. Herbert Ernst Wiegand zum 65. Geburtstag gewidmet*. Berlin: de Gruyter, 499–520.
- Bergenholtz, Henning/Sven Tarp 2002: Die moderne lexikographische Funktionslehre. Diskussionsbeitrag zu neuen und alten Paradigmen, die Wörterbücher als Gebrauchsgegenstände verstehen. I: *Lexicographica* 18, 253–263.
- Bergenholtz, Henning/Sven Tarp 2003: Two opposing theories: On H.E. Wiegand's recent discovery of lexicographic functions. I: *Hermes, Journal of Linguistics* 31, 171–196.

- Bourdieu, Pierre 1977: *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Carnap, Rudolf 1928: *Der logische Aufbau der Welt*, Berlin: Schlachensee.
- Farø, Ken/Henrik Gottlieb 2007: Socioleksikografi – eller: ”Det sekundære og afledte er ordbøgerne”. Ny dansk disputats. I: *Lexico-Nordica 14*, 189–199.
- Flyvbjerg, Bent 2001: *Making Social Science Matter*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Frawley, William 1981: Lexicography and the philosophy of science. I: *Dictionaries 3*, 18–27.
- Hempel, Carl G. 1965: *Aspects of Scientific Explanation: And Other Essays in the Philosophy of Science*. London: The Free Press, Collier-MacMillan Limited.
- Kromann, Hans-Peder/Theis Riiber/Poul Rosbach 1984: Überlegungen zu Grundfragen der zweisprachigen Lexikographie. I: Herbert Ernst Wiegand (Hrsg.): *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie V*. Hildesheim/New York: Olms, 159–238. (= *Germanistische Linguistik 3–6/1984*).
- Kuhn, Thomas S. 1971: *The Structure of Scientific Revolutions*, 2. ed. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lakatos, Imre 1976: *Proofs and Refutations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Malinowski, Bronislaw 1944: *A Scientific Theory of Culture and other Essays*. Durham: The University of North Carolina Press.
- Marx, Karl 1886: Thesen über Feuerbach. Redigierte Fassung. I: Friedrich Engels: *Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie*. Genoptrykt i: *Marx-Engels Werke*, Band 3. Berlin: Dietz Verlag Berlin 1969, 533–535.
- Popper, Karl R. 1968: *The Logic of Scientific Discovery*. London: Hutchinson.
- Runkel, Phillip J./Margaret Runkel 1984: *A Guide to Usage for Writers and Students in the Social Sciences*. Totowa, NJ: Rowman and Allanheld.
- Scerba, Lev V. 1940: Towards a General Theory of Lexicography. I: *International Journal of Lexicography 8.4, 1995*, 315–350.
- Special forum on theory building 1989. I: *Academy of Management Review 14.4*, 532–550.
- Tarp, Sven 2006: *Leksikografien i grænselandet mellem viden og ikke-viden. Generel leksikografisk teori med særlig henblik på lærerleksikografi*. Doktorafhandling. Århus: Center for Leksikografi.

- Tarp, Sven 2007: Lexicography in the Information Age. I: *Lexikos* 17, 170–179.
- Tarp, Sven 2008: Kan brugerundersøgelser overhovedet afdække brugernes leksikografiske behov? I: *LexicoNordica* 15, 5–32.
- Taylor, Charles 1983: *Social Theory as Practice*. Delhi: Oxford University Press.
- Toulmin, Stephen E. 1953: *The Philosophy of Science: An Introduction*. London: Hutchinson.
- Toulmin, Stephen E. 1990: *Cosmopolis: The Hidden Agenda of Modernity*. New York: Free Press.
- Weick, Karl E. 1995: What Theory is Not, Theorizing Is. I: *Administrative Science Quarterly* 40.3, 385–390.
- Wiegand, Herbert Ernst 1987: Zur handlungstheoretischen Grundlegung der Wörterbenutzungsforschung. I: *Lexicographica. International Annual for Lexicography* 3, 178–227.
- Wiegand, Herbert Ernst 1998: *Wörterbuchforschung. Untersuchungen zur Wörterbuchbenutzung, zur Theorie, Geschichte, Kritik und Automatisierung der Lexikographie. 1. Teilband*. Berlin/New York: de Gruyter.
- Yin, Robert 1994: *Case study research: Design and methods*. Beverly Hills: Sage Publishing.

Carsten Bergenholtz
Cand.mag. i filosofi
PhD studerende
CORE, Institut for Ledelse
Handelshøjskolen
Århus Universitet
Haslegaardsvej 10
DK-8210 Århus V
cabe@asb.dk

Henning Bergenholtz
Professor
Center for Leksikografi
Handelshøjskolen
Århus Universitet
Fuglesangs Allé 4
DK-8210 Århus V
hb@asb.dk

Sven Tarp
Professor
Center for Leksikografi
Handelshøjskolen
Århus Universitet
Fuglesangs Allé 4
DK-8210 Århus V
st@asb.dk